

Bacheloroppgave

VPL05 Vernepleie

**Vold i nære relasjoner mot voksne med
utviklingshemning**

Domestic violence against adults with diasabilities

Grøtta, Mia Siem

Totalt antall sider inkludert forsiden: 40

Molde, 23.05.2018

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☒
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none"> • ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands. • ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt. • ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt. • har alle referansene oppgitt i litteraturlisten. • ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☒
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☒
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i Ephorus, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☒
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☒
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☒

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Siv Elin Nord Sæbjørnsen

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven, §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja nei

Er oppgaven unntatt offentlighet?

ja nei

(inneholder taushetsbelagt informasjon. Jfr. Offl. §13/Fvl. §13)

Dato: 23.05.2018

Antall ord: 9019

Forord

***«Not everything that is faced can be changed, but nothing
can be changed until it is faced»***

James Baldwin (1924-1987).

Sammendrag

Denne bacheloroppgaven er en litteraturstudie som handler om vold i nære relasjoner mot voksne mennesker med utviklingshemning. Det er kjent at mennesker med utviklingshemning lenge har levd et isolert liv og mange har også blitt behandlet dårlig. Da ansvarsreformen kom i 1991 ble det et økt fokus på mennesker med utviklingshemning sin livssituasjon. Men blir mennesker med utviklingshemning fortsatt utsatt for vold av mennesker som står dem nær?

Dette er et tema som ikke har vært spesielt mye i fokus de siste årene. I denne oppgaven blir det sett på utviklingshemmede sine rettigheter, etikk, makt og vold mot mennesker med utviklingshemning. Funnene fra litteraturstudien førte til problemstillingen:

«Er mennesker med utviklingshemning fortsatt spesielt utsatt for vold?»

For å belyse denne problemstillingen blir det ut fra litteraturfunnene drøftet om mennesker med utviklingshemning fortsatt er utsatt for vold, hva som gjør at de er utsatt for vold, om de er spesielt utsatt sammenlignet med andre i samfunnet og hva som eventuelt kan gjøres for å forbygge vold mot utviklingshemmede.

Innhold

1.0	Innledning	1
1.1	Oppgavens relevans for vernepleierfaget	2
1.2	Bakgrunn for valg av tema	2
1.3	Egen forforståelse	2
2.0	Problemstilling	3
2.1	Begrunnelse for valg av problemstilling og avgrensning	3
2.1	Begrepsavklaring	4
2.1.1	Utviklingshemning	4
2.1.2	Nære relasjoner	5
2.1.3	Vold	5
3.0	Metode	5
3.1	Litteratursøk	6
3.2	Bruk av litteratur	7
4.0	Teori	7
4.1	Rettigheter	7
4.1.1	Generelt	7
4.1.2	Rettigheter i forhold til vold	9
4.1.3	Rettigheter i forhold til tvang og makt	10
4.1	Fag og etikk	11
4.2	Vold og makt	12
4.3	Generelle kjennetegn på vold i nære relasjoner	14
4.4	Vold mot mennesker med utviklingshemning	14
4.4.1	Risikofaktorer	15
4.4.2	Vold utført av tjenesteytere	17
4.4.3	Vold utført av andre med utviklingshemning	19
5.0	Drøfting	20
5.1	Fortsatt utsatt for vold?	20
5.1.1	Brudd på menneskerettighetene?	21
5.2	Hva er det som gjør at utviklingshemmede er utsatt for vold?	22
5.3	Spesielt utsatt?	23
5.4	Hva kan gjøres for å forebygge vold?	25
6.0	Avslutning	28
6.1	Konklusjon	28

7.0 Litteraturliste..... 29

1.0 Innledning

Historien til mennesker med utviklingshemning og deres plass i samfunnet er ingen solskinnshistorie. De har gjennom århundrer blitt glemt og gjemt, og mange har i tillegg blitt brutalt behandlet (Grøvdal 2013).

I 1974 ble det avslørt mishandling av ei psykisk utviklingshemmet jente, kalt «Gro». Hun kom til Klæbu pleiehjem når hun var fem år. Hun ble behandlet med atferdsterapi, som innebar reimer, slag og spark. Da atferdsterapien startet hadde hun ligget fastspent i reimer i to år, kun avbrutt ved morgen- og kveldsstell. Denne avsløringen førte til en stor samfunnsdebatt om behandlingen av mennesker med utviklingshemning og atferdsproblemer (Dagbladet 1998).

1974 ble fire pleiere tiltalt for voldsbruk og legemsfornærmelse mot «Gro», mens mannen som planla atferdsterapien, ble tiltalt for psykisk medvirkning. Oktober året etter ble samtlige dømt, men da saken kom til fornyet behandling i 1976 ble de frifunnet (Dagbladet 1998).

"Sol-saken" om Solveig Møskedal som bodde på Emma Hjorts Hjem i Bærum på 80-tallet, kastet også lange skygger over behandlingen av psykisk utviklingshemmede i Norge. De pleiere som støttet «Sol», tok hemmelige videoopptak av behandlingen hun fikk. Videoene viste at «Sol» ble utsatt for spark, slag og andre overgrep (Staude 2007).

Opptakene ble overlevert Asker og Bærum politikammer, sammen med en anmeldelse av Emma Hjorts Hjem. Det var Landsforeningen for autisme som anmeldte ledelsen for institusjonen. Ingen ble noen gang dømt (Staude 2007).

Det har over tid skjedd en endring i synet på mennesker med utviklingshemning. Det har blitt en større interesse rundt deres livssituasjon. Det kan sies at å bruke vold mot mennesker med utviklingshemning har gått fra å være noe en ikke reagerte på, til å bli noe som en ønsker å forhindre (Grøvdal 2013). Men blir mennesker med utviklingshemning fortsatt utsatt for vold i nære relasjoner?

1.1 Oppgavens relevans for vernepleierfaget

Denne oppgaven er handler om vold mot mennesker med utviklingshemning, som er en gruppe vernepleiere ofte bistår. Vernepleierutdanningen var i starten rettet mot mennesker med psykisk utviklingshemning (Linde og Nordlund 2006). Rammene for vernepleierens yrkesutøvelse har endret seg mye siden oppstarten, men det er fortsatt mange vernepleiere som jobber sammen med mennesker med utviklingshemning (Owren og Linde 2011).

1.2 Bakgrunn for valg av tema

En av regjeringens overordna mål i politikken for mennesker med utviklingshemning er at de skal ha likestilling og likeverd (Meld. St. 45 2012-2013: 11). Ifølge Grøvdal (2013) er det nokså sikkert grunn til å si at vold mot mennesker med utviklingshemning utgjør et betydelig problem. I 2001 var det enda ikke publisert noen studier av forekomsten av vold mot mennesker med utviklingshemning hverken i Norge, Sverige eller Danmark (ibid.). Det er ifølge Grøvdal (2013) også i 2013 få studier som viser omfanget av vold som utføres mot mennesker med utviklingshemning.

Jeg har selv gjennom arbeid i bolig for mennesker med utviklingshemning vært vitne til at en ansatt har vært voldelig mot en bruker. Dette ved å slå vedkommende i ansiktet og dra i armer og ben. Denne handlingen fikk da ingen konsekvens for den ansatte. Dette fikk meg til å tenke over hvor sårbare mennesker med utviklingshemning er, kanskje spesielt om de også har nedsatte verbale kommunikasjonsevner. Jeg har reflekter mye over situasjonen i etterkant. Den fikk meg til å tenke over historien til mennesker med utviklingshemning og til å stille spørsmål ved om deres situasjon har forbedret seg med tanke på voldsbruk og krenkelser.

1.3 Egen forforståelse

Vi bruker vår forforståelse når vi tolker en hendelse eller situasjon. Forforståelsen vår er ulik, alt etter hvilke erfaringer vi har, vår sosiale og kulturelle bakgrunn og til dels gjennom den utdanningen og arbeidspraksisen vi har hatt (Brodtkorb, Rugkåsa og Norvoll 2003). Min forforståelse i arbeid med denne oppgaven var at jeg trodde mennesker med utviklingshemning var mer utsatt for vold enn andre i befolkningen. Dette på bakgrunn av

den situasjonen jeg selv har vært i, og gjennom mine arbeidserfaringer. Men jeg hadde ikke mye kunnskap rundt dette temaet, kun noe kunnskap om hvordan situasjonen til mange med utviklingshemning var før ansvarsreformen.

«For en forsker, så vel som en studentskribent, er det av overordnet betydning å reflektere over hvilke briller og forestillinger man møter oppgaven med» (Aaland 2011:210). Jeg har i arbeid med denne oppgaven vært bevisst på min egen forforståelse og prøvd å passe på hvordan jeg ordlegger meg. Jeg har også forsøkt å være bevisst på å ikke overdrive når jeg har funnet et poeng jeg har ute etter, men heller prøvd å forholde meg saklig.

2.0 Problemstilling

2.1 Begrunnelse for valg av problemstilling og avgrensning

Problemstillingen i denne oppgaven er: *Er mennesker med utviklingshemning fortsatt spesielt utsatt for vold?*

Begrunnelsen for valg av problemstilling ligger i hvordan mennesker med utviklingshemning ble behandlet i tiden før ansvarsreformen, som ifølge Grøvdal (2013) ikke var bra. Mennesker med utviklingshemning har lenge levd et isolert liv, og mange ble også brutalt behandlet (ibid.).

Det jeg ser på for å belyse problemstillingen er om mennesker med utviklingshemning fortsatt er spesielt utsatt for vold i sine nære relasjoner. Med «spesielt utsatt» menes det om mennesker med utviklingshemning er en gruppe mennesker som har større risiko for å bli usatt for vold, sammenlignet med voksne i befolkningen for øvrig.

Jeg har begrenset problemstillingen til å gjelde voksne mennesker med utviklingshemning i denne oppgaven. Hovedfokuset er på voksne mennesker med utviklingshemning som bor i samlokalisert boliger. Volden de utsettes for er begrenset til å gjelde vold utført av tjenesteytere og andre mennesker med utviklingshemning, men hovedfokuset er på vold utført av tjenesteytere.

2.1 Begrepsavklaring

Her kommer det en kort innføring i noen begreper som er relevante i oppgaven, for å gi deg som leser forståelse for hva som legges i begrepene.

2.1.1 Utviklingshemning

I denne oppgaven brukes begrepet utviklingshemning istedenfor psykisk utviklingshemning. Mennesker som har en kognitiv funksjonshemning går i denne oppgaven altså under begrepet utviklingshemning.

Psyken er ikke hemmet. Følelseslivet er heller ikke hemmet. Begrepet psykisk utviklingshemning er villedende, og det er grunn til å forlate dette begrepet. Psyken er som sagt ikke hemmet, men det er derimot kognitive prosesser (Eknes 2014: 7).

Norge benytter diagnosesystemet ICD-10 (International classification of diseases and related health problems, 10th edition) (Eknes 2014). Utviklingshemning er en tilstand som innebærer stagnert eller mangelfull utvikling av evner eller funksjonsnivå. Mennesker med utviklingshemning har ofte svekkede ferdigheter som viser seg i løpet av utviklingsperioden. Her under språklige, kognitive, sosiale og motoriske ferdigheter (ICD-10 2000).

Omtrent 24 000 mennesker er registrert som utviklingshemmet av norske kommuner. Det vil si omlag 0,4 prosent av befolkningen. Men det er vanskelig å si sikkert hva det totale antallet er, da forskning på forekomst viser at det er flere mennesker som er utviklingshemmet uten å ha fått diagnosen (NOU 2016:17). Eknes (2016) skriver at det er ca. 70-80.000 mennesker i Norge som tilfredsstillende de diagnostiske kriteriene, men at i offentlig statistikk finner de bare omlag 22.000 av de 70-80.000.

2.1.2 Nære relasjoner

For mennesker i voksen alder assosieres dette begrepet ofte til samboer, ektefeller, kjærester og barn. De fleste voksne med utviklingshemming har ikke barn, og det er kun et fåtall som har samboer eller ektefelle. Deres nære relasjoner er ofte av en annen karakter. De består som regel av andre mennesker med utviklingshemming, ofte de som bor i samlokaliserte boliger sammen. Personalet som bistår regnes også ofte som nærrelasjon (Eknes, Myklebustad, Bjønnum og Aasbak 2016).

2.1.3 Vold

Med begrepet vold vises det i denne oppgaven til fysisk vold, psykisk vold og seksuell vold. Fysisk vold inneholder mange handlinger, fra å dytte, klype, holde eller riste, dette via bruk av spark, slag eller våpen. Psykisk vold er måter og skremme, skade eller krenke noen på, hvor handlingspersonen ikke er direkte fysisk. Måter å dominere eller styre andre på ved bruk av trussel eller makt går også under denne kategorien. Seksuell vold innebærer alt fra krenkelser og trakassering, til det å bli presset til å utføre uønskede seksuelle handlinger (Det kongelige justis- og beredskapsdepartementet meld. St. 15 2012-2013).

En definisjon på vold som er brukte mye er Isdal (2000) sin:

«Vold er enhver handling rettet mot en annen person som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutter å gjøre noe den vil» (Isdal 2000: 36)

3.0 Metode

«Metode kan forstås som en bestemt vei for å nå et mål» (Linde og Nordlund 2006:97). Metodisk arbeid er et begrep som blir brukt om framgangsmåter som bygger på systematisk oppbygging hentet fra en vitenskap, en teori, en virksomhet eller et fag (Ibid.). For å hente inn data på en systematisk måte har jeg i denne oppgaven benyttet meg av kvalitative metoder. «Data samles for å skaffe seg innsikt via konkret informasjon som kan danne grunnlag for videre faglig arbeid» (Linde og Nordlund 2006: 113).

Aaland (2011) refererer til Repstad (1993) som skriver at kvalitative metoder handler om å karakterisere. Selve ordet henviser til kvalitetene, altså karaktertrekkene eller egenskapene ved fenomenet. Den kvalitative tilnærmingen sine røtter ligger i den hermeneutiske tradisjonen. Materialet man jobber med ved kvalitative metoder er tekster (Aaland 2011). Gjennom kvalitativ metode har jeg i denne oppgaven satt meg inn i forskning, litteratur og avisartikler som jeg mente var aktuelt for temaet.

3.1 Litteratursøk

Denne oppgaven er en litteraturstudie. Systematisk litteratursøk har som formål å vurdere, organisere og identifisere forskning innenfor et fagfelt, knyttet til en bestemt problemstilling. Å bruke problemstillingen som et grunnlag for å strukturere og begrense litteratursøket er derfor viktig (Dalland 2012).

Jeg har i denne oppgaven søkt i ulike databaser for å finne relevant teori og forskning innenfor temaet i oppgaven. I hovedsak har jeg brukt søkemotoren Oria, som er knyttet til bibliotekbasen ved Høgskolen i Molde. Søkeordene jeg benyttet var *psykisk utviklingshemming*, *utviklingshemning*, *vold*, *nærereelasjoner* og *makt*. Jeg søkte også ved å bruke de engelske ordene *Intellectual disability*, *disability*, *violence* og *abuse*. Dette for å få flere treff, da det var begrensede treff på de norske ordene. Jeg søkte først etter bøker, med fikk ingen norske treff med ordene vold og utviklingshemning. Ved søkeordet makt fikk jeg treff på flere bøker, blant annet Skau (2013) sin bok «Mellom makt og hjelp» som ble benyttet i denne oppgaven. Jeg søkte deretter etter forskningsartikler, der fikk jeg noen flere treff. For å finne saker som har vært oppe i retten har jeg brukt søkeord som *Dømt for overgrep mot utviklingshemmet* og *dømt for vold mot utviklingshemmet*. Disse søkene ga noen treffet på saker som har vært omtalt i media.

Søkemotoren google ble brukt for å innhente relevant forskning og litteratur til oppgaven. Internett gir i dag nesten ubegrensede muligheter til å søke etter litteratur. En negativ side ved dette er at det kan bli for mye informasjon (Dalland 2012). Jeg har prøvd og vært kritisk til internettkilder. Aaland (2011) skriver at å være kritisk til teksten er viktig. Det kan være lurt å tenke over hvor og hvorfor teksten ble skrevet, og hvilken funksjon den har hatt etter den ble utgitt (Ibid.).

Det er to sider ved kildekritikk. Den første handler om hjelp til å finne frem til den litteraturen om best mulig kan belyse din problemstilling. Den andre handler om å gjøre rede for den litteraturen du har anvendt i oppgaven din (Dalland 2012:68).

3.2 Bruk av litteratur

I denne oppgaven er det brukt en del internett kilder, da jeg ikke fant noen bøker om temaet. En mye brukt kilde er Yngvild Grøvdal (2013) sin kunnskapsoversikt som heter «*Mellom frihet og beskyttelse? Vold og seksuelle overgrep mot mennesker med psykisk utviklingshemming*». Dette var den eneste artikkelen jeg fant som var utgitt i Norge, om temaet vold mot mennesker med psykisk utviklingshemming. Litteraturen som er brukt i Grøvdal (2013) sin artikkel er i hovedsak hentet fra vestlige land. Den har derfor vært svært nyttig i arbeid med denne oppgaven da Grøvdal (2013) tar for seg forskning som er gjort rundt temaet. Ellers har stortingsmeldinger og lovverk vært nyttig i arbeid med denne oppgaven. Eknes, Myklebustad, Bjønnum og Aasbak (2016) sin rapport nr. 5 fra samordningsrådet for arbeid for mennesker med psykisk utviklingshemning har også vært nyttig i arbeidet. Rapporter og bøker av Jarle Eknes har vært viktige i arbeid med denne oppgaven.

4.0 Teori

I denne delen av oppgaven blir det sett nærmere på teori om mennesker med utviklingshemning sine rettigheter, fag og etikk, begrepene vold og makt, hva vold i nære relasjoner innebærer og til slutt vold mot mennesker med utviklingshemning.

4.1 Rettigheter

4.1.1 Generelt

I 1991 kom ansvarsreformen som handlet om nedlegging av sentrale insinuasjoner og at mennesker med utviklingshemning skulle flyttes ut i kommunene. Reformen handlet også om normalisering og at utviklingshemmede skulle bli integrert i samfunnet (Eknes 2016).

I 2006 kom FN-konvensjonen «Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne». Denne konvensjonen stiller krav til hvordan det skal legges til rette for at mennesker med utviklingshemning kan få oppfylt menneskerettighetene som er nedfelt i andre FN-konvensjoner. Norge skrev under denne konvensjonen i 2007 og ratifiserte den i 2013. I 2013 forpliktet altså Norge seg til å følge det som står i konvensjonen. Norge har også en diskriminerings- og tilgjengelighets lov som gjør det forbudt å diskriminere mennesker med funksjonshemninger i samfunnet (FN 2018).

Konvensjonens hovedformål er å sikre personer med nedsatt funksjonsevne like muligheter til å realisere sine menneskerettigheter, samt å bygge ned hindre som vanskeliggjør dette. Konvensjonen skal bidra til å motvirke diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Konvensjonen fastslår at de alminnelige menneskerettighetene gjelder fullt ut for mennesker med nedsatt funksjonsevne (Meld. St. 45 2012-2013: 10).

I 2012-2013 kom Melding til Stortinget 45, «frihet og likeverd». Formålet med denne meldingen var å vurdere hvordan de politiske ambisjonene ble gjennomført i praksis for mennesker med utviklingshemning. I meldingen blir det konkludert med at målene ikke var oppnådd og at utviklingen innenfor enkelte områder har gått i uønsket retning (NOU 2016:17).

I 2016 kom NOU – «På lik linje», Åtte løft for å realisere grunnleggende rettigheter for personer med utviklingshemning. Denne utredning kom på bakgrunn av funnene i Melding til Stortinget 45 (NOU 2016:17). Her er det fokusert på åtte løfte for å realisere rettighetene for mennesker med utviklingshemning. Disse løftene handler om selvbestemmelse og rettsikkerhet, likeverdige og inkluderende opplæring, arbeid for alle, gode helse og omsorg, eget hjem, kompetanse og kunnskap, koordinerte tjenester og målrettetstyring (ibid.).

Forskning og kartlegging har vist at vi på veldig mange områder ikke har nådd målene som kom med ansvarsreformen. Det har oppstått et gap mellom mål og måloppnåelse. Dette kommer også frem i Melding til Stortinget «Frihet og likeverd – om mennesker med utviklingshemning» (Meld. St. 45 2012-2013). Hverken regjeringen eller stortinget er

tilfredsstilt med måten det har blitt jobbet på og de er ikke fornøyd med resultatene. De mener det ikke er god nok måloppnåelse og de ønsket derfor i 2016 at et utvalg skulle se nærmere på forholdene for mennesker med utviklingshemning (Eknes 2016).

4.1.2 Rettigheter i forhold til vold

Den norske Grunnloven § 2 sier:

«Verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske arv. Denne Grunnlov skal sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene» (NOU 2016:17: 40). Det kreves av en rettsstat at staten gir borgerne frihet, rettssikkerhet og likhet. Rettsregler skal verne borgerne mot vilkårlig maktbruk og overgrep, dette gjelder både fra staten og andre borgere (ibid.).

I FN-konvensjonen for mennesker med funksjonshemninger er det en egen artikkel (16) som heter «Frihet fra utnyttning, vold og misbruk». Der står det blant annet at de landene som har skrevet under konvensjonen skal sette i gang de tiltakene som er hensiktsmessige for å beskytte mennesker med funksjonshemning mot alle former for misbruk, vold og utnyttning, både i og utenfor hjemmet. Landene skal også forhindre vold og misbruk ved å blant annet sørge for at det finnes mulighet for hjelp og støtte, det skal finnes informasjon og opplæring i hvordan vold og misbruk kan forhindres, oppdages og rapporteres. De skal også sikre at tjenester som er ment for å beskytte og verne skal ta hensyn til vedkommende sin alder, nedsatte funksjonsevne og kjønn (Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet 2013).

Ifølge Grøvdal (2013) mener flere forskere at rettsikkerheten til mennesker med utviklingshemning er dårligere enn for resten av befolkningen. Når det kommer til saker som gjelder vold i nære relasjoner er det generelt vanskelig å vinne en sak, da det ofte går for lang tid fra voldshendelsen til anmeldelsen. For mennesker med utviklingshemning kan kravene til bevis utgjøre en større utfordring enn for befolkningen for øvrig, da de kan ha problemer med å kommunisere på en måte som oppfyller kravene rettsaktørene har i en straffesak. Noe som igjen kan føre til at saken blir henlagt. Men i Norge er det satt i gang tiltak med tanke på manglende kommunikasjonsevner ved avhør. For mennesker med psykisk utviklingshemning er det mulig å få tilrettelagt avhør ved statens barnehus i saker som gjelder vold og seksuelle overgrep (Grøvdal 2013).

Det er på den andre siden ikke gitt at en strafferettslig behandling vil være det beste for å forhindre voldsbruk. Forskning viser ifølge Grøvdal (2013) at oppfølging av blant annet politiet kan forebygge vold. For mennesker med utviklingshemning kan tiltak som sikter på å forebygge vold skje gjennom bevisstgjøring, terapi og kunnskapstilførsel. Dette kan være mer hensiktsmessig enn straffetiltak (ibid.).

4.1.3 Rettigheter i forhold til tvang og makt

I 1999 kom loven om tvang og makt (Naku 2018). Lovens formål er å sikre mennesker med utviklingshemning sin rettsikkerhet og å hindre at mennesker med utviklingshemning utsetter seg selv eller andre for skade. Et annet formål med loven er å begrense bruken av tvang og makt (Helse- og omsorgstjenesteloven kapittel 9 §9-1. 2018). Det har vært gjort registreringer som viser at antall personer med vedtak om tvang og makt har økt siden 1999 (Naku 2018).

I loven kommer det frem at andre løsningen skal være prøvd, før det fattes vedtak om tvang og makt. Det uheldige ved dette punktet er ifølge Naku (2018) at det ikke er oppgitt retningslinjer for hvordan andre løsninger skal dokumenteres, og det er ikke oppgitt hvordan tjenesteyterne skal finne fram til andre løsninger.

Andre løsninger enn bruk av tvang eller makt skal være prøvd før tiltak etter kapitlet her settes i verk. Kravet kan bare fravikes i særlige tilfeller, og det skal i så fall gis en begrunnelse. Tvang og makt kan bare brukes når det er faglig og etisk forsvarlig (Helse- og omsorgstjenesteloven kapittel 9 2018: §9-5.).

Å bruke tvang og makt er alltid etisk problematisk, selv om det kan være nødvendig og er lovhjemlet. Brukere som blir utsatt for tvang kan føle seg krenket. Lovens retningslinjer fjerner ikke belastningene og de etiske dilemmaene ved tvangsbruk (Fellers organisasjonen (FO) 2015).

Det er også viktig å ta i betraktning det faglige miljøet rundt hver enkelt bruker. Hvilken utdanning og kompetanse yrkesutøverne har kan ifølge Endresen (2004) ha innvirkning på tvangsbruken. Han utførte en undersøkelse på tvang i 1999 i Rogaland. Han har i sin

undersøkelse kommet frem til at de fleste tvangstiltak utføres av personer som ikke har høyskole utdanning. 70,2% av de 171 tiltakene som ble registrert som fastholding i 1999, ble utført av personer uten høyskoleutdanning (ibid.). Nyre forskning viser også til at kommunene fortsatt har en manglende bruk av utdannet personale (Naku 2018).

I NOU «På lik linje» (2016:17) i løft nummer 6 «rett kompetanse og kunnskap» vises det til at lav kompetanse i tjenesteapparatet er en gjennomgående utfordring. Det er mange ufaglærte som utfører tjenester for mennesker med utviklingshemning. Det vil derfor være behov for grunnleggende opplæring. Andre ansatte kan ha behov for videreutdanning innenfor relevante temaer. Denne mangelen på kompetanse kan være med å bidra til at mennesker med utviklingshemning ikke får et likeverdig tjenestetilbud. (NOU 2016:17).

I NOU «På lik linje» (2016:17) har gjennomgangen utvalget utførte kommet frem til at det norske lovverket ikke i god nok grad respekterer og sikrer utviklingshemmede sin rett til selvbestemmelse og frihet. Lovverket vi har i dag åpner opp for å gjennomføre inngrep i utviklingshemmede sin mulighet til å bestemme over sitt eget liv og deres handlingsfrihet. Disse inngrepene kan ifølge utvalget ikke rettferdiggjøres. De særhjemlene som i dag gjelder for tvang og fratakelse av rettslig handle evne, kan være med å diskriminere mennesker med utviklingshemning (NOU 2016:17). Det å bestemme over eget liv er en av de viktigste faktorene for egen identitet og positiv utvikling (Naku 2018).

4.1 Fag og etikk

Det er dette det dreier seg om til syvende og sist. Om personlig etisk standard, empati og dedikasjon (Svein Olav Kolset, omtalt i Lorentzen 2015: 13).

Loven om tvang og makt som kom i 1999 førte til faglig nytenkning. Flere faglige metoder som tidligere ble brukt ble nå sett på som uforsvarlige. Hvis vi ser på miljøterapeutisk arbeid med et historisk overblikk viser det at arbeidet tidligere ble vurdert ut fra hvilke resultater som ble oppnådd, mens i dag har de fleste fagpersoner et mer kritisk og ettertenksomt blikk på hvordan man går frem for å realisere disse resultatene (Lorentzen 2015).

Kravet om faglig forsvarlighet innebærer at det stilles krav til utredning og kartlegging av bruker sin situasjon. Å vurdere om et tvangstiltak er forsvarlig, innebærer at behovet for det aktuelle tiltaket er utredet. Kommunen er ansvarlig for å sørge for tilstrekkelig utredning, og må innhente nødvendig kompetanse ved behov (Helsedirektoratet 2015).

Etikk kan defineres som en systematiskrefleksjon over moralsk atferd, altså hva som ansees som rett og galt i gjeldende kontekst. Å systematisk reflektere over væremåte, tanker og opplevelser den enkelte tjenesteyter har i tilknytning til tvangsbruk er ifølge Bollingsmo (2004) viktig. Holdningene til den enkelte yrkesutøver er også viktig å ta i betraktning. Disse består av meninger, synspunkter, ideer og verdier. Disse holdningene påvirker blant annet fordommene og handlingene til tjenesteytøveren (Lillevik og Øien 2014).

Profesjonsetikk er refleksjon over profesjonens moralske utfordringer, normer og verdier samt begrunnelsen for disse. Profesjonsetikk for helse- og sosialarbeidere skal gi et grunnlag for ansvarlig handling og begrunnede verdivalg i yrkesutøvelsen (Felles organisasjonen (FO) 2015: 5).

I dagens moderne samfunn er det vanlig i helse- og sosialsektoren at yrkesgruppene har en egen yrkesetikk. Innenfor fagforeningene finnes det ofte yrkesetiske retningslinjer (Lingås 2011). Vernepleiere har et ansvar for å påpeke forhold som skaper sosiale problemer og bidrar til uverdige livsvilkår. «Offentlig ansatte yrkesutøvere har plikt til å varsle ad tjenestevei til de politiske beslutningsorganene» (Eide og Skorstad 2005: 238). Felles organisasjonen har et yrkesetiskråd som skal bidra til etiskrefleksjon for deres medlemmer og for brukere som får tjenester av medlemmene. Her kan yrkesutøvere klage på blant annet kollegaer om de har observert uetisk eller uforsvarlig praksis (ibid.).

4.2 Vold og makt

Mennesker har i all tid utført vold ovenfor hverandre. For å forstå hva vold innebærer og konsekvenser av dette, er det viktig å se på forholdet mellom begrepene makt og vold. (Lillevik og Øien 2014). Makt finner man i alle sosiale situasjoner hvor ulike personer har

motstridene interesser. Makt er dermed et relasjonelt fenomen som forutsetter at en person forholder seg til andre og kan påvirke deres handlinger (Brodtkorb m.fl. 2003).

Makt er et omfattende begrep, som kan defineres på ulike måter. Det er et begrep som mange forbinder med noe negativt. Begrep som tvang og kontroll assosieres ofte til makt, og begrepet tvang assosieres igjen til umyndiggjøring og ufrivillighet. Med dette ligger det altså mange negative følelser til makt begrepet (Lillevik og Øien 2014). Den tyske sosiologen Max Weber (1864-1920) har vært sentral når det kommer til drøfting av makt begrepet. Han mente at *«makt er et eller flere menneskers mulighet til å få gjennomført sin egen vilje i en sosialrelasjon, med eller uten motstand»* (Weber 2000, omtalt i Lillevik og Øien 2014: 15).

Makt er tilstede i alle relasjoner mellom bruker og tjenesteyter. Det at mange forbinder maktbegrepet med noe negativt kan derfor være en utfordring innenfor helseyrkene, da det der ofte legges skjul på makten yrkesutøverne har. Yrkesutøverne vil ofte ikke se på seg selv som personer med makt, da de forbinder dette med noe negativt (Skau 2013).

«Å bruke makt er like ofte godt som ondt. At maktmisbruk ofte fører til destruktive resultater, kan henge sammen med at maktutøverne er ubevisste og uprofesjonelle»
(Monsen 1990:10, omtalt i Skau 2013: 32).

Makt kan beskrives som intensjonell, når den rettes mot bestemte personer og målet er å påvirke de personene. Vold er den mest ekstreme formen for maktutøvelse. Generelt sies det at det kan finnes makt uten vold, men at all vold innebærer makt (Lillevik og Øien 2014). Vold kan ikke begrenses til enkelte mennesketyper eller miljøer. Vold finnes overalt, i hjem og skolen, på utesteder og i institusjoner (Skau 2013).

Både tjenesteytere og brukere kan ifølge skau (2013) krenke hverandre, men det er nettopp makt forholdet mellom dem som gjør brukerne til dem mest sårbare i denne relasjonen (Skau 2013). Helse- og sosialarbeidere har et spesielt medmenneskelig og etisk ansvar for grupper som er svake i samfunnet. Det er derfor viktig å forstå når makt blir brukt, ved å utvikle gode etiske grenser for denne maktutøvelsen (Brodtkorb m.fl. 2004).

4.3 Generelle kjennetegn på vold i nære relasjoner

Vold i nære relasjoner eller også ofte kalt partnervold, blir som regel beskrevet som vold ovenfor en partner. Når vold oppstår i nære relasjoner blir konsekvensene gjerne mer omfattende og dyptgripende, enn vold som oppstår i engangstilfeller av ukjente gjerningspersoner. Vold i nære relasjoner utøves i det skjulte, volden er gjentakende og den utøves av en person som er betydningsfull i den utsatte sitt liv. Gjerne gjennom gjensidige forpliktelser, felles historie og avhengighet. Den personen som blir utsatt for volden klandrer ofte seg selv og opplever skyldfølelse og skam (Det kongelige justis- og beredskapsdepartementet meld. St. 15, 2012-2013).

I tilfeller der volden pågår overtid, lever den som er utsatt med en konstant trussel om vold i hverdagen sin. Frykten for det som kan skje blir en stor del av hverdagen den utsatte lever i. Voldsutøvelsen kan sees på som en prosess der den som er utsatt tilpasser seg en hverdag preget av vold, denne tilpasningen fører ofte til økt avhengighet av den som utfører volden og kan også føre til isolasjon fra omverden (ibid.).

4.4 Vold mot mennesker med utviklingshemning

Det er et begrenset antall studier å vise til får å finne omfanget av vold som utføres mot mennesker med utviklingshemning. Grøvdal (2013) refererer til Horner-Johnson og Drum som konkluderer med at det i 2005 fortsatt mangler kvalitativt gode data for forekomst av vold mot mennesker med utviklingshemning. Til tross for svakhetene ved mange av de studiene som har vært gjennomført, er det ifølge Grøvdal (2013) et visst grunnlag for å si at mennesker med utviklingshemning er minst like utsatt for vold som den såkalte normalbefolkningen (Grøvdal 2013). I ICD-10 (2000) står det også at mennesker med utviklingshemning har større risiko for å bli mishandlet, utnyttet eller seksuelt misbrukt enn befolkningen flest.

Før ansvarsreformen kom på 1990-tallet bodde mange med utviklingshemning i store institusjoner i fylkeskommunal regi. Innenfor disse institusjonene kunne handlinger som vold, overgrep og misbrukt av makt foregå i det skjulte. Etter at ansvarsreformen kom på 1990-tallet bor nå mange med utviklingshemning i samlokaliserte boliger (Grøvdal 2013).

Kort sagt var formålet med ansvarsreformen at mennesker med utviklingshemning skulle integreres i samfunnet. Denne reformen førte til et økt fokus på utviklingshemmede sin livssituasjon, men flere mener ifølge Grøvdal (2013) at mennesker med utviklingshemninger likevel ikke har blitt mer synlige i samfunnet. Det er derfor ikke sikkert at det er lettere å avsløre volds handlinger mot dem i dag, enn det var tidligere (Ibid.).

En utfordring ved å finne ut omfanget av vold mennesker med utviklingshemning utsettes for er at mange av de har nedsatte verbale kommunikasjonsevner. Om noen andre skal rapportere hendelser på deres vegne, kan de ha en annen oppfatning av hva som har skjedd enn den utsatte selv. Noen ønsker kanskje heller ikke å rapportere om det som har skjedd (Grøvdal 2013).

Når det gjelder seksuelle overgrep viser studier ifølge Grøvdal (2013) at ca. 80% av alle kvinner med utviklingshemning vil utsettes for dette en eller annen gang gjennom livet. Grøvdal (2013) refererer til Murphy og Razza som mener at hele 90% av alle kvinner med utviklingshemning blir utsatt, hvis man inkluderer både fysisk vold og overgrep. Menn med utviklingshemning er også utsatt (ibid.). Tallene for befolkningen for øvrig viser at 33,6% av kvinner og 11,3% av menn har opplevd en form for seksuelt overgrep i løpet av livet (Teigstad 2017).

Oppsummert kan det sies at mennesker med utviklingshemning blir utsatt for vold av mennesker som står dem nær, i likhet med befolkningen for øvrig. Volden skjer på arenaer der de burde kunne føle seg trygge (Grøvdal 2013).

4.4.1 Risikofaktorer

Her blir det sett på noen faktorer som kan gjøre mennesker med utviklingshemning til en utsatt gruppe i forhold til vold og overgrep.

Utfordrende atferd

Eknes m.fl. (2016) har foretatt et fokusgruppeintervju der totalt 25 ansatte fra seks forskjellige bofelleskap deltok. Her kommer det frem at affektsituasjonene¹ personalet kan havne i kan trigge unødvendig voldsbruk.

I fokusgruppeintervjuet er det noen som forteller at ikke alle vet hvordan de reagerer i en situasjon med utfordrende atferd før de har opplevd det, noen kan bli rolig mens andre kan reagere med sinne. En annen forteller at det å være mye alene i leiligheten til en person med utfordrende atferd kan være en risikofaktor (Eknes m.fl. 2016).

Grøvdal (2013) refererer til Strand (2003) som har undersøkt forholdet mellom voksne med utviklingshemning og tjenesteytere som jobber der de bor. Forskningen hennes viser at volden utøves begge veier og at atferden til mennesker med utviklingshemning kan være utfordrende for tjenesteytere, noe som kan resultere i at tjenesteyterne bruker vold. I den tidlige viktimologien ga forskere voldsofferet en del av skylden for det vedkommende ble utsatt for (Grøvdal 2013).

Atferden til mennesker med utviklingshemning kan altså utfordre personalet, som kan gjøre at noen av personale utøver vold ovenfor utviklingshemmede. Men det er dermed ikke sagt at det er deres feil at de blir utsatt for vold (Grøvdal 2013).

Avhengighet av andre

Det at mennesker med utviklingshemninger ofte har en livssituasjon hvor de er avhengig av hjelp fra andre, kan være en risikofaktor for at de utsettes for vold. For den som har en livssituasjon som gjør vedkommende avhengig av hjelp, må de ofte slippe andre mennesker tett innpå seg. Dette kan gjøre at mennesker med utviklingshemning settes i krenkende situasjoner og at de kan bli utsatt for vold. Siden de er avhengig av den hjelpen de får, kan noen kanskje unngå å si fra om de blir utsatt for vold fordi de er redd for å miste hjelpen. Stress og frustrasjon kan også oppstå blant tjenesteyterne, noe som igjen kan føre til voldsbruk (Grøvdal 2013).

---

¹ Her beskrevet som krevende situasjoner med for eksempel utfordrende atferd, som setter i gang følelser hos yrkesutøverne.

Mennesker med utviklingshemning er ofte opplært til å respektere meiningene og handlingene til tjenesteytere og andre autoritetspersoner, uten å reflektere over dem. Dette er en faktor som kan utgjøre risiko for vold (Grøvdal 2013).

Mange er trent opp til å være føyelige og ettergivende gjennom et langt liv, hvor de lett får skyldfølelse hvis de ikke innfrir kravene og forventningene andre har til dem. Å «være flink» har for noen blitt ensbetydende med å gjøre som de blir bedt om, uten å protestere (Eknes 2000: 361).

Grad av utviklingshemning

Grøvdal (2013) viser til at flere studier påpeker at graden av utviklingshemning være en risikofaktor for å bli utsatt for vold. Mennesker med en lett eller moderat grad av utviklingshemning synes å være mer utsatt for vold enn de med en alvorlig grad. Selv om mennesker med en alvorlig grad av utviklingshemning kan ha større utfordringer med å beskytte seg og å si fra om vold, ser de altså ut til å være mindre utsatt. Men det må tas i betraktning at de som sagt ofte har mindre mulighet til å si fra om volden, som kan gjøre at de er like utsatt, men at overgrepene forblir skjult (Grøvdal 2013).

4.4.2 Vold utført av tjenesteytere

Vår kompetanse som profesjonell yrkesutøver er en sammenflettet kombinasjon av medfødte egenskaper, erfaringer fra det å være et menneske i samspill med andre på ulike arenaer og den teoretiske og praktiske utdanningen vi har (Lillevik og Øien 2014: 133).

Profesjonell kompetanse handler om at tjenesteytere som skal bistå andre må være kompetente til den jobben de skal utføre. Det innebærer blant annet at de må ha teoretisk kunnskap om faget sitt, praktiske ferdigheter rettet mot yrket, holdninger og evne (Lillevik og Øien 2014). Mens den personlige kompetansen handler om hvem vi er som person, både i oss selv og det som kommer til uttrykk ved samspill med andre mennesker (Skau 2011).

Når tjenesteytere finner seg i et samspill med brukere som kan ha en uforutsigbar atferd kan det oppstå frykt hos tjenesteyter. Denne frykten som oppstår kan ifølge Vatne (2006) hindre tjenesteytere i å jobbe faglig. Fryktoplevelsen kan bli sterke i samspill med brukere det tidligere har vært rapportert om skadehistorier. Dette kan gjøre at tjenesteyterne styres av en såkalt verstefallstenkning, som gjør at de er i beredskap (ibid.).

I fokusgruppeintervjuene til Eknes m.fl. (2016) kom det frem fra de som hadde blitt intervjuet at vold som utføres av tjenesteytere kan være vanskelig å oppdage. Dette på grunn av at tjenesteytere ofte er alene med brukerne og at tjenesteyterne ikke ser mye av hva kollegaene gjør. Det kommer også frem at noen av intervjupersonene tenker at vold mot brukerne sikkert forekommer og at tjenesteytere bør sjekke hverandres atferd (ibid.).

Vi må tørre å snakke om det utenkelige, at betalte tjenesteytere kan begå overgrep mot personer med utviklingshemming som de skal gi tjenester til. Gjennom etisk refleksjon kan negative holdninger og væremåter komme til overflaten og korrigeres (Eknes m.fl. 2016: 44).

Krenkelser som er begått av tjenesteytere virker ifølge Skau (2013) til å være et tema som det ikke snakkes om innad i fagmiljøet. De siste ti årene har det blitt et stort fokus på å avdekke betydningen og omfanget av personrettet vold innenfor ulike fagfelt. Men engasjementet for å utrede dette temaet inne for egen arbeidsplass/organisasjon/yrke er ifølge Skau (2013) fortsatt ikke på plass. Dette kan være på grunn av at å avdekke noen åpenbare misbrukere, kan skade omdømmet til profesjonsgruppen. Det vil da også bli stilt spørsmål til grunnlaget for profesjonsgruppen og makten de har ovenfor brukerne (ibid.).

Det at tjenesteytere kan utføre vold ovenfor mennesker med utviklingshemning er viktig å synliggjøre. Synliggjøring er en forutsetning for at det skal skje en endring, men det er ikke nok å bare synliggjøre. Det er stadig oppslag i media om skandaløse forhold innenfor helse- og omsorgstjenestene. Dette kan føre til noen bedringer, men for å få varige og grunnleggende endringer vil det krever mer. En oppmerksom offentlighet er en faktor, men hovedansvaret må ligge hos tjenesteyterne selv. Det er viktig at de har et kontinuerlig faglig, etisk og personlig engasjement (Skau 2013).

4.4.3 Vold utført av andre med utviklingshemning

Andre mennesker med utviklingshemning kan også være gjerningspersonen når voksne med utviklingshemning blir utsatt for ulike former for vold. Dette kan oppstå både i privat og arbeidssammenheng. Hjemmet er trolig den største arenaen hvor mennesker med utviklingshemning blir utsatt for vold (Grøvdal 2013).

Noe som kan være en utfordring i Norge er samlokaliseringen av boliger. I en kvalitativ studie fra Australia er det en mann som forteller om at han ikke tåler å være alene i sitt eget hjem, hvis det ikke er personal i nærheten. Dette på grunn av at han er redd for hva de han bor i samlokalisert bolig sammen med kan finne på (Grøvdal 2013). I NOU «På lik linje» (2016:17) viser gjennomgangen utvalget har utført at det er mangel på egne boliger for mennesker med utviklingshemning. Mange bor i store bofellesskap og får i liten grad selv mulighet til å velge hvor de vil bo og hvem de vil bo sammen med. Bofellesskapene er også ofte isolert fra resten av befolkningen (NOU 2016:17).

Eknes (2000) skriver om en undersøkelse gjort i England av Brown og Stein (1997). De har der sett på hvem som begår overgrep mot mennesker med utviklingshemning. Denne undersøkelsen kom frem til at 47% av overgrepene er begått av andre mennesker med utviklingshemning. 18% er begått av ansatte, 13% av familiemedlemmer og 11% av andre voksne de har en nær relasjon til (ibid.).

5.0 Drøfting

I det følgende vil jeg se på om det er grunn til å si at mennesker med utviklingshemming fortsatt er utsatt for vold, om det øves vold mot deres rettigheter, årsaker til volden og hvorvidt utviklingshemmede er en særlig utsatt gruppe. Til slutt vil jeg drøfte forebygging av vold mot mennesker med utviklingshemming. Dette for å forsøke å belyse problemstillingen «*Er mennesker med utviklingshemming fortsatt spesielt utsatt for vold?*».

5.1 Fortsatt utsatt for vold?

Det var i tiden før ansvarsreformen (1991) vanskelig å avdekke vold mot mennesker med utviklingshemming, på grunn av at insinuasjonene der de fleste bodde var isolert fra resten av samfunnet. Det som foregikk inne på institusjonene forble som regel skjult (Grøvdal 2013). Sakene om «Sol» og «Gro» som skapte store samfunnsdebatter på 70- og 80-tallet, gjorde at det ble satt spørsmål til hvordan mennesker med utviklingshemming ble behandlet. I etterkant av i disse sakene kom ansvarsreformen. Grøvdal (2013) og Eknes (2014) viser til at de fleste mennesker med utviklingshemming nå bor i større bofelleskap, med mer enn seks personer. De har ifølge NOU «På lik linje» (2016:17) liten innflytelse på hvor de selv vil bo og hvem de vil bo sammen med. I disse bofelleskapene er det som regel døgnbemanning, altså at det er personal tilgjengelig hele døgnet, skulle man da ikke tro at mennesker med utviklingshemming var ganske beskyttet?

Mennesker med utviklingshemming kan ifølge Grøvdal (2013) være utsatt for vold også i bofelleskapene, uten at dette kommer frem. Manglende eller reduserte kommunikasjonsevner hos mennesker med utviklingshemming kan blant annet være en grunn til at volden ikke kommer frem (ibid.). I mange tilfeller utsettes de for vold av andre mennesker med utviklingshemming, mens i noen tilfeller er den som utøver volden en tjenesteyter som voldsofferet er avhengig av for å få bistand og hjelp (Eknes m.fl. 2016).

I sakene om Gro og Sol kom det frem at tjenesteytere begikk noe vi i dag trolig hadde sett på som vold, maktmisbruk og/eller overgrep. Men det er i dag ifølge både Eknes m.fl. (2016) og Grøvdal (2013) større fokus rundt mennesker med utviklingshemming sin

livssituasjon og de har de samme menneske rettighetene som alle andre (FN 2018). Men Grøvdal (2013) viser til at det finnes få studier på omfanget av vold som utøves mot mennesker med utviklingshemning. Når vi vet at mennesker med utviklingshemning ble brutalt behandlet i tiden før ansvarsreformen (1991), hvorfor har det da så lite forskning på dette temaet fra nyere år? Har det bare blitt antatt at deres livssituasjon med tanke på vold har blitt bedre etter ansvarsreformen?

I Eknes m.fl. (2016) sitt fokusgruppeintervju kom det frem fra de som ble intervjuet at det var vanskelig å oppdage om kollegaene brukte vold mot brukerne, siden personalet ofte var alene med brukerne. Men det blir svart at de antar det kan forekomme. Det kommer frem både fra Eknes m.fl. (2016) og Grøvdal (2013) at mennesker med utviklingshemning som har en utfordrende atferd har større risiko for å bli usatt for vold. Å samhandle med brukere som har en uforutsigbar atferd kan sette de ansatte i affektssituasjoner. Hvordan ansatte reagerer i slike situasjoner er vanskelig å vite før situasjoner oppstår, noen blir rolige mens andre kan reagere med sinne (Eknes m.fl. 2016). Er det mulig at de tjenesteytere som reagerer med sinne i slike situasjoner, kan utøve vold mot brukerne de bistår?

Volden mennesker med utviklingshemning utsettes for rammer på arenaer der de burde kunne føle seg trygge og oftest av personer de har en nær relasjon til. Med tanke på bosituasjonen til de fleste voksne med utviklingshemning er det grunn til å tru at det meste av volden blir utført av andre med utviklingshemning, omsorgspersoner/tjenesteytere og på arbeidsplassen deres (Grøvdal 2013).

5.1.1 Brudd på menneskerettighetene?

I forhold til mennesker med utviklingshemning sine rettigheter kan det kort sies at de har de samme rettighetene som resten av befolkningen (FN 2018), men det er uenighet om hvor godt det er lagt til rette for at de skal få oppfylt rettighetene sine (Grøvdal 2013).

Ifølge Grøvdal (2013) kan det virke som at tilgangen til hjelp kan være vanskelig for mennesker med utviklingshemning. Dette kan både skyldes grad av utviklingshemning, men også hvordan hjelpeapparatene er bygd opp. Rettssystemet er et eksempel hvor det

kan være vanskeligere for mennesker med utviklingshemning å oppsøke hjelp. Men det er også kjent at rettssystemet generelt ofte avviser eller henlegger saker som gjelder vold (ibid.).

I FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne står det at mennesker med funksjonshemning skal beskyttes som vold, utnyttning og misbruk, både i og utenfor hjemmet (Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet 2013). Norge som har skrevet under denne konvensjonen har altså forpliktet seg til å gjennomføre de tiltakene som er nødvendige for å forhindre at mennesker med utviklingshemning blir utsatt for vold. De skal også sørge for at de finnes muligheter til hjelp og støtte. Tiltak som har vært satt i gang er ifølge Grøvdal (2013) blant annet tilrettelagt avhør ved barnehusene for mennesker med utviklingshemning, uavhengig av deres alder. Siden det er lite forskning på vold ovenfor mennesker med utviklingshemning i Norge, hvordan vet vi at deres rettigheter i forhold til vold øves?

5.2 Hva er det som gjør at utviklingshemmede er utsatt for vold?

Grøvdal (2013) viser i sin kunnskapsoversikt til at det kan konkluderes med at mennesker med utviklingshemning er minst like utsatt for vold og seksuelle overgrep som resten av befolkningen. Men hva er det som gjør de er utsatt for volds handlinger?

Det at de fleste mennesker med utviklingshemning har en livssituasjon hvor de er avhengig av andre, noe som i seg selv kan være en faktor som gjør dem utsatt for vold. De er i en situasjon hvor de på flere måter må slippe tjenesteytere tett innpå seg. Det er ifølge Grøvdal (2013) derfor en fare for at mennesker med utviklingshemning kan godta vold og overgrep som blir begått mot dem, på grunn av situasjonen de befinner seg i.

Mange mennesker som har en lett grad av utviklingshemning kan ifølge Grøvdal (2013) ha et stort ønske om å være som «alle andre». Denne tankegangen kan føre til at de unngår å gi beskjed om de har opplevd vold, krenkelser eller overgrep, da de kanskje kan oppleve en følelse av skam (ibid.). Dette er i så fall noe de har tilfelles med befolkningen for øvrig,

da et kjennetegn på voldsofre er at de ofte klander seg selv, føler skam og opplever skyldfølelse (Det kongelige justis- og beredskapsdepartementet meld. St. 15, 2012-2013).

Grad av utviklingshemning kommer frem som en risikofaktor for å bli utsatt for vold. Ifølge Grøvdal (2013) er mennesker med lett eller moderat grad av utviklingshemning trolig mer utsatt når det kommer vold. Men mennesker med en alvorlig grad av utviklingshemning må også regnes som utsatte og særlig sårbare da de ofte har nedsatte kommunikasjonssevner og i liten grad kan si fra selv om de har blitt utsatt for vold eller overgrep (ibid.).

Det at mange mennesker med funksjonshemning har nedsatt kommunikasjonsevne kommer frem som en risikofaktor både fra Eknes (2000) og fra Grøvdal (2013). Det kan ifølge Eknes (2000) gjøre at de er et lettere offer for overgriperen. Overgriperen regner med personen kanskje ikke klarer å uttrykke hva som har skjedd, og om overgrepet skulle komme frem vil personen med utviklingshemning mulig ha mindre troverdighet enn overgriperen (ibid.).

Visst en tjenesteyter er alene sammen med en bruker og utøver vold ovenfor brukeren, hvem får da vite om det? Det er trolig ikke mange tjenesteytere som selv rapporterer at de har utøvd vold ovenfor en person, og visst brukeren da ikke har verbalt språk, er det ikke sikkert noen får vite om det. Grøvdal (2013) skriver er det vanskelig å vite hvor utsatt mennesker med utviklingshemning er, da mange ikke har mulighet til å uttrykke hva det eventuelt har opplevd. Grøvdal (2013) referer til Tuck og Brown (1993) som mener at vold mot mennesker med utviklingshemning ofte forblir skjult. Dette på grunn av at mange både kan ha nedsatt hukommelse og verbal kommunikasjon.

5.3 Spesielt utsatt?

Om mennesker med utviklingshemning er spesielt utsatt for vold i forhold til resten av befolkningen er vanskelig å si. Til tross for den økende interessen for mennesker med utviklingshemning sin livssituasjon de siste årene, er det ifølge Grøvdal (2013) få studier som omhandler forekomsten av vold mot dem.

Ifølge Eknes m.fl. (2016) viser internasjonale studier at mennesker med utviklingshemning er tre til fire ganger mer utsatt for ulike typer overgrep og vold enn resten av befolkningen. Visst vi ser på andre land som for eksempel USA, kommer det frem at det i 2012 var 1,3 millioner mennesker med utviklingshemning som var utsatt for vold. (VERA institute for justice 2018). Men har vi noen grunn til å tro at disse tallene ikke gjelder for mennesker med utviklingshemning her i landet?

Hvordan er det her i Norge? som Grøvdal (2013) skriver er det mangel på studier som viser forekomsten av vold i Norge. Men visst vi ser på sakene om «Sol» og «Gro» fra 70-80 tallet ble disse to kvinnene behandlet på en uverdigg måte, som gjorde at det ble stilt spørsmål til hvordan mennesker med utviklingshemning ble behandlet. «Sol» sin behandling ble filmet av hennes støttespillere, og videoene viser at hun blant annet blir slått og sparket av pleiere (Staude 2007). Hvordan vet vi om situasjonen til mennesker med utviklingshemning har bedret seg siden denne tiden? Det er vanskelig å gi et svar på dette på grunn av manglende forskning. Men i forhold til de internasjonale studiene Eknes (2000) viser til, må vi ta i betraktning at situasjonen for mennesker med utviklingshemning trolig er ulik fra land til land (Grøvdal 2013).

Visst vi skal se på hva de studiene som finnes kommer frem til, så er gutter med utviklingshemning generelt utsatt for mer vold enn gutter i befolkningen for øvrig (Grøvdal 2013). De regnes også som mer utsatt for fysisk vold enn jenter med utviklingshemning, mens jenter er mer utsatt for psykisk vold (ibid.). Forskning viser også ifølge Grøvdal (2013) at 80% av kvinner som har en utviklingshemning vil oppleve seksuelle overgrep minst en gang i løpet av livet. Disse tallene er riktig nok ikke fra Norge, så prosenten kan være annerledes her. Tallene for kvinner uten utviklingshemning er på 33,6% i Norge (Teigstad 2017). Visst disse tallene stemmer, vil det si at kun rundt 20% av kvinner med utviklingshemning slipper unna seksuelle overgrep gjennom livet. Det må tas i betraktning at en del av overgrepene kan skje i barneårene. Men ifølge Grøvdal (2013) viser forskning at voksne med utviklingshemning også er utsatt.

Forekomsten av seksuelle overgrep mot mennesker med utviklingshemning har ifølge Grøvdal (2013) blitt mer studert enn forekomsten av fysisk vold. Noen graverende tilfeller av seksuelle overgrep mot mennesker med utviklingshemning har også vært oppe i media de siste årene.

I 2014 ble en helsearbeider i 60-årene dømt for overgrep mot en kvinne med utviklingshemning. Mannen arbeidet som nattevakt der kvinnen bodde og har ifølge dommen fra tingretten hatt samleie med kvinnen under en nattevakt (Nordby 2015). Også i 2015 ble en miljøterapeut dømt for seksuelt overgrep mot en utviklingshemmet kvinne. Kvinnen var lettere utviklingshemmet. Retten mente at i løpet av høsten 2015 hadde miljøterapeuten begått tre alvorlige overgrep, i kvinnes egen bolig (Arntsen 2017).

I 2017 ble en 69år gammel mann dømt for flere overgrep mot en jente med utviklingshemning. Overgrepene hadde skjedd på en periode på syv år, fra jenta var 13år. Mannen var en venn av familien til jenta (Munkvik 2017).

I disse tre sakene ble overgrepene begått av mennesker som er i en nær relasjon til den utsatte. I en av sakene var overgrepet utført av noen som hadde en relasjon til familien til vedkommende. Det kommer også frem at en av kvinnene som var utsatt for overgrep hadde en lettere psykisk utviklingshemning, som nevnt tidligere kan dette være en risikofaktor for å bli utsatt for vold. I to av sakene ble overgrepet begått av tjenesteytere. I en av de sakene ble en miljøterapeut dømt for å misbruke sin stilling for å skaffe seg seksuell omgang med kvinnen (Arntsen 2017). Kan det tenkes at noen tjenesteytere begynner å jobbe med mennesker med utviklingshemning kun for å utnytte dem?

Disse sakene vitner om at mennesker med utviklingshemning fortsatt er utsatt for vold av personer de har en nær relasjon til. Hva kan vi gjøre for å forbygge volds handlinger mot mennesker med utviklingshemning?

5.4 Hva kan gjøres for å forebygge vold?

Ifølge Bjåen (2017) har regjeringen lagt frem en opptrappingsplan for vold og overgrep for perioden 2017-2021 og legger her da et særlig ansvar over på kommunene. Kommunene skal ha et særlig ansvar for å avdekke og avverge, forebygging og oppfølging av vold og overgrep. I 2017 hadde kun 1 av 4 kommuner handlingsplan for voksne som er risikoutsatt for vold og overgrep, mennesker med utviklingshemning er her regnet som risikoutsatt (ibid.).

Ifølge Skau (2013) er det lite fokus på at tjenesteytere kan krenke brukerne de bistår. Det vil være viktig å sette fokus på dette temaet, for at det skal skje en endring. Ved å

synliggjøre utfordringen blir temaet mer samfunnsrelevant noe som kan øke presset på at det må skje endringer (ibid.). Som Eknes m.fl. (2016) skriver må det tenkes at betalte tjenesteytere kan utøve vold mot mennesker med utviklingshemning. Uten fokus på temaet kan kanskje overgrep skje i stor grad uten at det oppdages?

Eknes m.fl. (2016) skriver at etisk refleksjon kan være en metode for å bringe ansattes negative holdninger til overflaten, slik at de kan korrigeres. Siden det blir beskrevet fra både Eknes m.fl. (2016) og Grøvdal (2013) at mennesker med utviklingshemning som har en uforutsigbar atferd kan ha større risiko for å bli utsatt for vold, kan dialog også være et nyttig verktøy for å forhindre vold. Lillevik og Øien (2014) skriver at det må legges vekt på dialog mellom tjenesteyter og bruker for å hindre utagering. I situasjoner ved utfordrende atferd er det viktig at tjenesteyterne handler med høy grad av etisk refleksjon og at de kan begrunne valgene sine (ibid.). Spørsmål tjenesteyter kan stille seg i arbeid med mennesker med uforutsigbar atferd kan være:

- *Kan dette løses ved at jeg og bruker snakker sammen?*
- *Kan dette løses ved at jeg trekker meg ut av situasjonen?*
- *Kan dette løses ved at lar noen andre overta?*
- *Må jeg gripe fysisk inn?* (Lillevik og Øien 2014: 107).

Som FO (2015) også skriver er profesjonsetikk viktig, da den gir helse- og sosial arbeidere et grunnlag for å handle ansvarlig og for å begrunne de valgene de tar. Etikk og holdninger kan dermed spille en viktig rolle for handlingene til tjenesteyterne. Eknes m.fl. (2016) skriver at det kan det se ut til at etisk refleksjon vil være viktig for å forhindre vold mot mennesker med utviklingshemning.

Grøvdal (2013) viser til at mennesker med utviklingshemning kanskje ikke har kjennskap til hva vold innebærer og hva de skal finne seg i og ikke. Bevisst gjøring rundt temaet for mennesker med utvikling kan derfor også mulig være med å forebygge vold. På den andre siden kan også økt kompetanse i personalgruppen være en forebyggende faktor. Som det kommer frem fra Naku (2018) er det mangel på utdannet personale i kommunene også i dag, som det ifølge Ellingsen (2004) var i 1999. Det kommer frem både fra Grøvdal (2013) og NOU (2016:17) at det er mangel på kvalifisert personell som jobber med mennesker

med utviklingshemning og at det ofte mange ufaglærte som bistår dem i hverdagen. Dette kan ifølge Naku (2018) føre til unødvendig tvangsbruk.

Kan unødvendig tvangsbruk føre til vold? Visst vi igjen ser på saken om «Gro» ble hun behandlet med atferdsterapi, som innebar at hun ble fast spent i reimer (Dagbladet 1998). Her ble det altså brukt tvang ovenfor «Gro». Førte dette til at pleierne utøvde vold mot henne også? Fire pleiere ble i 1974 tiltalt for voldsbruk og legemensfornærmelse mot «Gro», men de ble senere frifunnet (ibid.).

Oppsummert kan det se ut som etisk refleksjon vil være en av de viktigste metodene for å forebygge vold, da vi her kan få et innblikk i hvordan tjenesteytere tenker. Men å sette fokus på at betalte tjenesteytere kan utøve vold mot brukerne de bistår, vil også være veldig viktig. Uten fokus på temaet vil det trolig være vanskeligere å oppdage. Som James Baldwin (1924-1987) skriver kan ikke alt forandres, men ingenting kan forandres før det er synlig gjort.

6.0 Avslutning

6.1 Konklusjon

Det kan konkluderes med at mennesker med utviklingshemning i dag er utsatt for vold i sine nære relasjoner. Om deres situasjon har bedret seg siden sakene om Sol og Gro er vanskelig å svare på, men det ser ut til at mennesker med utviklingshemning i dag også er utsatt for vold av tjenesteytere. Hvor mye vold det er snakk om er vanskelig å si, da det er lite forskning rundt temaet i Norge. Studier fra England tyder på at det meste volden blir utført av andre med utviklingshemning, men også en betydelig prosent blir utført av tjenesteytere.

Om mennesker med utviklingshemning er spesielt utsatt for vold i forhold til resten av befolkningen er det ikke noe klart svar på, men flere studier viser til at de er minst like utsatt som befolkningen for øvrig. Mens internasjonale studier viser til at mennesker med utviklingshemning har 3 til 4 ganger større sjanse for å bli utsatt for vold enn andre. Ifølge statistikken til Teigstad (2017) og Grøvdal (2013) er kvinner med utviklingshemning mer utsatt for seksuelle overgrep enn kvinner i befolkningen for øvrig.

Det kommer frem at mennesker med utviklingshemning kan ha flere faktorer som gjør dem sårbare i forhold til vold, spesielt med tanke på deres nedsatte kommunikasjonsevner og en livssituasjon hvor de er avhengig av hjelp. Det er også uenighet i om rettssystemet er godt nok tilrettelagt for mennesker med utviklingshemning.

For å gi et kort svar på problemstillingen «*Er mennesker med utviklingshemning fortsatt spesielt utsatt for vold?*» vil svaret etter arbeid med denne oppgaven trolig være ja.

Mennesker med utviklingshemning er en gruppe som er spesielt utsatt for vold sammenlignet med andre i samfunnet. Deres livssituasjon setter dem i en sårbar posisjon som dessverre ser ut til å bli utnyttet av enkelte i deres nære relasjoner.

7.0 Litteraturliste

Aaland, Einar. 2011. «Og eg ser på deg..» *Vitenskapsteori i helse- og sosialfag*. 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Arntsen, Erlend Ofte. 2017. *Miljøterapeut dømt for seksuelle overgrep mot utviklingshemmet kvinne*. Verdens gang (VG). Lest 12.05.2018.

<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/arV5E/miljoeterapeut-doemt-for-seksuelle-overgrep-mot-utviklingshemmet-kvinne>

Baldwin, James (1924-1987). Sitert i Skau, Greta Marie. 2013. *Mellom makt og hjelp – Om det flertydige forholdet mellom kilent og hjelper*. 4. Utgave. S. 126. Oslo: Universitetsforlaget

Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet. 2013. *Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Lest 28.04.2018.

[file:///C:/Users/Mia96/Downloads/Konvensjon%20om%20rettighetene%20til%20personer%20med%20nedsatt%20funksjonsevne.pdf%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Mia96/Downloads/Konvensjon%20om%20rettighetene%20til%20personer%20med%20nedsatt%20funksjonsevne.pdf%20(1).pdf)

Bjåen, Bjørgulv. 2017. *Mangler planer mot vold og overgrep*. Vårt land. Lest 20.05.2018.

<https://www.vl.no/nyhet/mangler-planer-mot-vold-og-overgrep-1.964357?paywall=true>

Bollingmo, Leif (2004). Kapittel 11: *Tvangstiltak, etisk forsvarlighet og den enkelte tjenesteyter* s. 201-225. Bollingmo, Leif, Kari Høium og Bjørn-Eirik Johnsen (red.) (2004). *Det er mitt liv, Brukermedvirkning og nye hjelperoller i habilitering og rehabilitering*. Oslo: Universitetsforlaget.

Brodtkorb, Elisabeth, Reidun Norvoll og Marianne Rugkåsa (red.). 2003. *Mellom mennesker og samfunn. Sosiologi og sosialantropologi for helse- og sosialprofesjonene*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Dalland, Olav. 2012. *Metode og oppgaveskriving*. 5. utgave. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Dagbladet. 1998. «Gro»- saken. Lest 01.05.2018.

<https://www.dagbladet.no/nyheter/gro--saken/65480116>

Det kongelige justis- og beredskapsdepartementet. 2012-2013. Meld. St. 15. *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner. Det handler om å leve*. Lest 26.04.2018.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/1cea841363e2436b8eb91aa6b3b2d48e/no/pdfs/stm201220130015000dddpdfs.pdf>

Eide, Solveig Botnen og Berit Skorstad. 2005. *Etikk – utfordringer til ettertanke i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Eknes, Jarle. 2000. *Utviklingshemming og psykisk helse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Eknes, Jarle. 2014. *Hva er utviklingshemning?* Stiftelsen SOR. Lest 25.04.2018.

<http://www.samordningsradet.no/pop.cfm?FuseAction=Doc&pAction=View&pDocumentId=63656>

Eknes, Jarle. 2016. *Tid for ny NOU - Rettigheter for personer med utviklingshemning*. Lest 29.04.2018.

<http://www.samordningsradet.no/nyheter2.cfm?pArticleId=47351&pArticleCollectionId=4205>

Eknes, Jarle, Helene Myklebustad, Siv Bjønnum og Jann Aasbak. 2016. *Rapport nr. 5*. Oslo: Stiftelsen SOR, Samordningsrådet for arbeid for mennesker med psykisk utviklingshemming.

Endresen, Arne (2004). kapittel 10: *Tvang og makt i omsorgsarbeidet ovenfor psykisk utviklingshemmede* s. 177-200. I Bollingmo, Leif, Kari Høium og Bjørn-Eirik Johnsen (red.) (2004). *Det er mitt liv, Brukermedvirkning og nye hjelperoller i habilitering og rehabilitering*. Oslo: Universitetsforlaget.

Felles organisasjonen (FO). 2015. *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere. Stå opp for trygghet*. Lest 04.05.2018.

https://www.fo.no/getfile.php/1320310-1429186747/01%20Om%20FO/Hefter%20og%20publikasjoner/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument_2015.pdf

FN. 2018. *Konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne*. Lest 28.04.2018.

<https://www.fn.no/Om-FN/Avtaler/Menneskerettigheter/Konvensjon-om-rettighetene-til-personer-med-nedsatt-funksjonsevne>

Grøvdal, Yngvild. 2013. *Mellom frihet og beskyttelse? Vold og seksuelle overgrep mot mennesker med psykisk utviklingshemming – en kunnskapsoversikt*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress AS. Lest 24.04.2018.

<https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/mellom-frihet-og-beskyttelse1.pdf>

Helsedirektoratet (2015). *Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemming, Lov av 24. juni 2011 nr. 30 om kommunale helse- og omsorgstjenester kapittel 9 (Rundskriv)*. Oslo: Helsedirektoratet. Lest 04.05.2018.

<https://helsedirektoratet.no/Sider/Rettsikkerhet-ved-bruk-av-tvang-og-makt-overfor-enkelte-personer-med-psykisk-utviklingshemming.aspx>

Helse- og omsorgstjenesteloven kapittel 9. 2018. *Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning*. Lest 29.04.2018.

https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-30/KAPITTEL_9#KAPITTEL_9

ICD-10. *Psykiske lidelser og atferdsforstyrrelser. Kliniske beskrivelser og diagnostiske retningslinje*. 2000. World Health Organization, Geneva 1992. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Isdal, Per. 2000. *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.

Lillevik, Ole Greger og Lisa Øien. 2014. *Miljøterapeutisk arbeid i møte med vold og aggresjon*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Linde, Sølvi og Inger Nordlund. 2006. *Innføring i profesjonelt miljøarbeid. Systematikk, kvalitet og dokumentasjon*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Lingås, Lars Gunnar. 2011. *Over andres dørstokk. Yrkesetikk i arbeid hjemme hos klienter og pasienter*. 4. utgave. Oslo: Kommuneforlaget AS.

Lorentzen, Per. 2015. *Ansvar og etikk i miljøarbeid. En rasjonell tilnærming*. 2. Utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Meld. St. 45. 2012-2013. *Frihet og likeverd – Om mennesker med utviklingshemming*. Det kongelige barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Lest 29.05.2018.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/41a94b47679f477086d3f537d401d50a/no/pdfs/stm201220130045000dddpdfs.pdf>

Munkvik, Cornelius. 2017. *69-åring dømt for flere overgrep mot psykisk utviklingshemmet*. Stavanger Aftenblad. Lest 12.05.2018.

<https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/32xGM/69-aring-domt-for-flere-overgrep-mot-psykisk-utviklingshemmet>

Naku. 2016. *Tvang og makt: Lovverk og statlige føringer*. Lest 29.04.2018.

<https://naku.no/kunnskapsbanken/tvang-og-makt-lovverk-og-statlige-f%C3%B8ringer>

Naku. 2018. *Forskning i bruk av tvang og makt*. Lest 30.04.2018.

<http://naku.no/kunnskapsbanken/tvang-og-makt-forskning>

NOU. 2016:17. *På lik linje Åtte løft for å realisere grunnleggende rettigheter for personer med utviklingshemming*. Norges offentlige utredninger. Lest 24.04.2018.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/b0baf226586543ada7c530b4482678b8/nou201620160017000dddpdfs.pdf>

Nordby, Alexander. 2015. *Helsearbeider dømt for seksuelt overgrep mot psykisk utviklingshemmet*. Norsk Kringkasting AS. Lest 12.05.2018.

<https://www.nrk.no/ho/helsearbeider-domt-for-seksuelt-overgrep-mot-psykisk-utviklingshemmet-1.12291663>

Owren, Thomas og Sølvi Linde (red.). 2011. *Vernepleiefaglig teori og praksis – sosialfaglige perspektiver*. Oslo: Universitetsforlaget.

Skau, Greta Marie. 2011. *Gode fagfolk vokser. Personlig kompetanse i arbeid med mennesker*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Skau, Greta Marie. 2013. *Mellom makt og hjelp – Om det flertydige forholdet mellom klient og hjelper*. 4. Utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Staude, Tone. 2007. «Sol» er død. Norsk Kringkasting AS. Lest 01.05.2018.

https://www.nrk.no/norge/_sol_-er-dod-1.4280092

Teigstad, Eirik. 2017. Hvor mange blir utsatt for seksuelt overgrep i Norge? Lest 05.05.2018.

<https://www.overgrep.no/hvor-mange-blir-utsatt-for-seksuelle-overgrep/>

Vatne, Solfrid. 2006. *Korrigere og anerkjenne. Relasjonens betydning i miljøterapi*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

VERA Institute of justice. 2018. *Violence Against People with Disabilities Occurs at Alarming Rates*. Lest 11.05.2018.

<https://www.endabusepwd.org/problem/alarming-rates/>